

Жуковський В. М.

ПРОГРАМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В АУДИТОРНІЙ РОБОТІ АМЕРИКАНСЬКИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті здійснюється аналіз програм морально-етичного спрямування, які запроваджені в американських коледжах та університетах. На основі вивчення 101 програми проведено їх класифікацію, проаналізовано зміст та визначено найбільш поширені програми, що використовуються для виховання моральних цінностей у навчально-виховній діяльності американських вищих навчальних закладів.

Ключові слова: етика, морально-етичне виховання, прикладна етика, релігійна етика, біоетика, ділова етика, клінічна етика, етика навколишнього середовища, християнська етика.

В статье осуществлен анализ программ морально-этического содержания, которые используются в американских колледжах и университетах. На основе изучения 101 программы проведена их классификация, проанализировано содержание и определены самые распространенные программы, которые используются для воспитания моральных ценностей в учебно-воспитательной деятельности американских высших учебных заведений.

Ключевые слова: этика, морально-этическое воспитание, прикладная этика, религиозная этика, биоэтика, деловая этика, клиническая этика, этика окружающей среды, христианская этика.

The article deals with the analyses of programs of moral and ethics contents, that are used in American colleges and universities. 101 programs were analyzed, their classification was made, their contents was analyzed, the most popular programs were determined that are used for moral values education in American universities.

Key words: ethics, moral and ethics education, applied ethics, Religious ethics, Bio-Ethics, Business ethics, Environmental ethics, Clinical ethics, Christian Ethics.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями українського суспільства. Успішна розбудова незалежної правової демократичної держави України, її участь в інтеграційних та глобалізаційних процесах вимагає від

її громадян високих моральних цінностей. Водночас аналіз результатів соціологічних досліджень вітчизняних та зарубіжних аналітиків засвідчують духовно-моральну кризу в українському суспільстві. Духовно-моральна криза має місце і в середовищі української молоді, в тому числі студентства, в лоні якого укорінюються негативні прояви аморальності, сповідування корисливих ідеалів на противагу вічним загальнолюдським цінностям. Українськими науковцями і педагогами-практиками ведуться активні пошуки ефективних форм і методів морального виховання студентської молоді. З цією метою вітчизняні учені звертаються до позитивного педагогічного досвіду розвинених країн світу, в тому числі США. Аналіз і використання американського досвіду морального виховання допоможе вітчизняним науковцям і педагогам-практикам глибше усвідомити й ефективніше розв'язати відповідні виховні проблеми студентської молоді в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Проблеми морального виховання в американських закладах вищої освіти в різний час був предметом аналізу низки українських та зарубіжних дослідників. У 1990-х рр. питання морального виховання в американській вищій школі досліджувалися у працях Р. Вендровської, В. Веселової, О. Джуринського, Г. Дмитрієва, З. Малькової, М. Нікандрова та інших. Моральні аспекти в професійній американській освіті досліджували Л. Боярська, Б. Омеляненко, Я. Колиб'юк, В. Кудін. Питання доцільності та проблеми викладання морально-етичних дисциплін у своїх роботах аналізували К. Страйк, С. Хіс, Н. Тігс, К. Квіглі, С. Левен, Р. Гіббс, С. Бредлі Томпсон, У. Норд. За останні роки зросла кількість наукових досліджень вітчизняних учених, які аналізують як позитивні аспекти навчально-виховної системи США, так і її недоліки. Разом з тим в них належним чином не досліджено змісту програм морального виховання студентської молоді, які реалізуються в аудиторній роботі американської вищої школи.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз змісту програм морального виховання студентів в аудиторній роботі американської вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Процес морального виховання студентської молоді в американській вищій школі реалізовується за участю та за активної підтримки міжуніверситетських академічних організацій. Їх прикладом може слугувати "Організація з питань етики у навчальних програмах", яка здійснює дослідження мораль-

но-етичного характеру, а також виділяє гранти на розробку курсів з етики [1]. Одним з активних членів цієї організації є коледж Юти (Utah Valley State College). У цьому навчальному закладі курси морально-етичного спрямування “Етика” та “Цінності” уведено до переліку обов’язкових академічних дисциплін на всіх факультетах. Ці курси розглядаються керівництвом і викладачами коледжу як важлива складова частина навчання і виховання студентів, невід’ємний елемент їх освітньої програми. У ході вивчення курсів морально-етичного спрямування здійснюється критичне осмислення теоретичного матеріалу морально-етичного змісту та використовується метод дискусії для його засвоєння, а для перевірки рівня володіння матеріалом обов’язковим є використання методів письмового контролю [3].

Мета проекту “Етика у навчальних програмах” – навчити студентів аналізувати морально-етичні проблеми та розв’язувати їх у межах своєї майбутньої професії. Для цього курси морально-етичного змісту інтегруються у відповідні навчальні програми. Для реалізації завдань морально-етичного виховання студентів у коледжі Юти, наприклад, визначено актуальні завдання морально-етичного виховання студентів: регулярно кожного семестру проводити зустрічі з науковцями, які вивчають проблеми морально-етичного виховання на національному рівні, щомісяця організовувати зустрічі з викладачами курсів морально-етичного змісту, досліджувати дискусійні питання морально-етичного характеру, на кожному навчальному курсі увести п’ять дисциплін у галузі професійної чи прикладної етики, проводити симпозіуми і студентсько-викладацькі конференції на морально-етичну тематику, створити ресурсний методичний центр морально-етичного змісту для викладачів.

Навчальний план морально-етичного виховання коледжу Юти вважається одним з найкращих у США. Чимало вищих навчальних закладів США беруть його за приклад для створення відповідних програм у своїх університетах. Для надання методичної допомоги колегам у коледжі Юти організовано “Центр вивчення етики”, у якому здійснюється аналіз досвіду близько сотні центрів морально-етичного виховання по всій країні. Коледж Юти успішно співпрацює з Гарвардським і Стенфордським університетами та багатьма іншими вищими освітніми закладами. Іншим прикладом вищого навчального закладу, який активно здійснює морально-етичне виховання студентів, є університет Індіани, у якому працює “Асоціація практичної та професійної етики”, що надає навчальні матеріали морально-етичного змісту закладам, які зацікавлені в інтеграції курсів етики у навчальні програми власних університетів [4].

Для розкриття досвіду морального виховання в аудиторній роботі американських коледжів й університетів доцільно проаналізувати освітні програми морально-етичного спрямування й виокремити найбільш поширені морально-етичні курси. Системний аналіз проблеми морально-етичного виховання в американській школі дав змогу зробити висновки про те, що дисципліни морально-етичного змісту в американських освітніх програмах інтегруються у великому спектрі курсів під загальною назвою “Етика” (Ethics), або похідних від неї. Терміни “моральне виховання”, “цінності”, “цінності морального виховання”, “духовність” (moral education, values, spirituality, moral values) рідко відображаються у назвах цих курсів (22%); курси морально-етичного спрямування поділяються на незалежні дисципліни (40%) та складові інших академічних предметів (60%); вони характеризуються тісним зв’язком із профільною дисципліною та націлені на висвітлення моральних проблем у межах навчальної спеціалізації.

Таким чином, аналіз курсів морально-етичного змісту світських та релігійних вищих навчальних закладів США дав можливість виявити, що більшість з них є прикладними дисциплінами, які вивчають проблеми етики та морального виховання у контексті інших академічних предметів. Проаналізовані програми морально-етичного змісту, як правило, пов’язані з вивченням філософії, психології, медицини та природничих дисциплін. Варто підкреслити їх широку тематику. Цей факт свідчить про активізацію процесу морального виховання студентів США в аудиторній навчальній діяльності.

Звернемося до аналізу змісту, мети та завдання курсів морально-етичного спрямування, що використовуються в американських вищих навчальних закладах. У ході тематично-змістового та цільового аналізу 101 програми морально-етичного спрямування, які використовуються в університетах США, нами було виділено три групи таких програм.

До першої групи освітніх програм морально-етичного спрямування було віднесено ті, що присвячені вивченню історії етики, її філософських основ, теорії та концепцій моралі, у яких досліджуються етичні проблеми, розвивається критичне мислення студентів. Програми цієї категорії складають третю частину усіх курсів морально-етичного спрямування, що викладаються у коледжах та університетах США (32%). Тематично-змістова база цих курсів охоплює історію етики, філософські концепції, основні праці з філософії моралі та розуміння чеснот традиційних суспільних груп. Варто підкреслити, що навчальні курси цієї категорії об’єднуються під загальною назвою “Етика” або “Наука про мораль”.

До другої групи проаналізованих програм морально-етичного змісту, які використовуються у навчальному процесі університетів США, належать ті з них, у яких досліджуються проблеми професійної моралі та моральні кодекси поведінки майбутніх фахівців. Академічні курси цієї категорії програм широко пропагуються у вищих навчальних закладах релігійного та нерелігійного (світського) типів й становлять близько половини (49%) усіх проаналізованих нами програм. Курси передбачають вивчення моральних цінностей та норм поведінки, пов'язаних зі сферою майбутньої професійної діяльності студентів; сюди належать освітні програми, у яких аналізуються проблеми, концепції та теорії *прикладної етики*.

До третьої групи програм морально-етичного спрямування належать програми, об'єднані загальною назвою “*релігійна етика*”. У ході реалізації цих програм здійснюється вивчення проблеми походження моралі, аналізується зв'язок релігії та моралі, досліджується божественне походження моральних істин.

У ході дослідження з'ясувалось, що в умовах зростання інтересу до морально-етичних дисциплін найбільший розвиток одержали *біоетика*, (Bioethics), у ході вивчення якої здійснюється аналіз моральних проблем медицини, наприклад, вивчення морального аспекту еутаназії, розподіл обмежених ресурсів у галузі охорони здоров'я, використання людських ембріонів для проведення наукових досліджень, тощо); *ділова етика* (Business ethics), що вивчає моральний аспект ведення справ та моральні обов'язки працівників; *екологічна етика* (Environmental ethics), яка досліджує моральне зобов'язання людини зберігати флору та фауну на планеті Земля. Слід зазначити, що види різних професійних практик, які представляють інтерес для прикладної етики, або проблеми яких турбують суспільство, постійно розширюються [5].

Урахування результатів аналізу програм курсу бізнес-етики дало змогу виокремити їх загальну змістову тематику – дослідження фундаментальних цілей компанії й корпоративної соціальної відповідальності (моральні права та обов'язки в ділових відносинах); визначення моральних зобов'язань корпорації та її акціонерів; аналіз стосунків між різними компаніями (поглинання однієї компанії іншою, промислове шпигунство) й керівниками (корпоративне управління, корпоративне соціальне підприємництво); дослідження впливу компаній на політику і законодавство (моральні аспекти “корпоративного знищення”); неетичне використання бізнес-політики. Зауважимо, що академічні програми ділової етики передбачають вивчення

моральних проблем бухгалтерського обліку, фінансової інформації, маркетингу, виробництва, інтелектуальної власності, міжнародних економічних систем. Як правило, на практичних заняттях студенти аналізують явище конфлікту інтересів й теорії вирішення моральних проблем, вивчають моральну політику світових корпорацій, досліджують діяльність співробітників з питань етики [6, с. 133].

Дослідженню діяльності співробітників з питань етики надається особлива увага, оскільки посада працівника з питань етики, або “працівника з питань ділової моральної поведінки” (Ethics officers, Business moral conduct officers), з’явилася ще у середині 1980-х років. Однією з основних причин її розробки стала низка корупційних скандалів, яка охопила оборонну промисловість США та призвела до створення Оборонної промислової ініціативної групи (Defense Industry Initiative). Її основна діяльність полягала у контролі та поширенні етичної ділової практики між бізнес-організаціями. Варто підкреслити, що з 2004 року малі та середні американські компанії практикують створення посад для співробітників з питань етики; вони аналізують моральний чинник діяльності компанії й дають рекомендації щодо етичної політики організації [7]. Таким чином, академічні програми з бізнес-етики передбачають вивчення морально-етичних проблем, що виходять за межі корпоративної культури та політики компанії; вони залежать не лише від моральних цінностей працівників, але й від рівня професійної етики партнерів. Знання матеріалу курсу формує моральну основу конкурентоспроможного ділового середовища.

Одним з найбільших центрів із розробки сучасних навчальних матеріалів для курсу з ділової етики є Інститут Бізнесу Аспена (Aspen Institute’s Business). Іншою потужною організацією, яка займається розробкою проблемних ситуацій морально-етичного спрямування у США, є Центр проблемних задач з ділової етики Артура Андерсена (Arthur Andersen Case Studies in Business Ethics Center). Зауважимо, що у 1987 році її засновник залучив до співпраці 525 університетів, які вивчали проблеми морального виховання та навчання у бізнес сфері. У результаті такої співпраці було розроблено 90 дослідницьких проблемних ситуацій, якими мають право користуватись лише члени проекту, інші освітні заклади зобов’язані попередньо отримати письмовий юридичний дозвіл на їх використання [8].

Аналіз програм другої групи дав змогу констатувати, що навчальний курс *біоетики* є також популярною морально-етичною дисципліною на природничих та медичних факультетах вищих навчальних закладів США. Біоетика вивчає моральні проблеми теоретичної та

практичної сфер сучасної біотехнології, медицини, філософії, права та теології. Термін “біоетика” (грец. *bios* – життя, *ethos* – поведінка) вперше був застосований у 1927 році у статті “Біо-етика: огляд моральних зв’язків людини з тваринами та рослинами” протестантського пастора, філософа й науковця Фрітца Яра (Fritz Jahr, *Bio-Ethics: A Review of the Ethical Relationships of Humans to Animals and Plants*). Важливо зазначити, що у своїй науковій праці вчений оперує поняттям “біоетичний імператив” (bioethical imperative), який, на його думку, поширює значення “морального імперативу” Канта на всі живі організми. Автор переосмислює фізіологічні знання свого часу та моральні проблеми, пов’язані з розвитком світського плюралістичного суспільства, виокремлює моральні зобов’язання кожної форми життя на Землі та окреслює концепцію біоетики як академічної дисципліни [9, с. 280-285].

Морально-етичний курс біоетики охоплює широкий спектр людської життєдіяльності, починаючи від питань життя та смерті (евтаназія, аборт) й розподілу обмежених ресурсів у системі охорони здоров’я (пожертвування органів) до права відмови від медичної допомоги через релігійні переконання. Зауважимо, що сам предмет біоетики є дискусійним, оскільки частина науковців пропонує звужити його до оцінювання моральних аспектів лікування пацієнтів, інша ж частина вважає необхідним розширити його до аналізу діяльності, яка приносить користь або шкоду живим організмам [10].

Освітні програми біоетики включають вивчення курсів медичної або *клінічної етики* (Clinical ethics), яка досліджує моральні кодекси поведінки медпрацівника та моральні цінності у медицині. Як академічна дисципліна, медична етика вивчає практичні аспекти клінічних досліджень, історію медицини, філософію, теологію та соціологію. Використання системного підходу дало змогу аналізувати медичну етику як “вузьке” поняття біоетики, що досліджує філософські проблеми сучасних біотехнологій [11, с. 120]. Дослідження програм зазначеного курсу уможливило виокремлення його актуальних проблем. З’ясувалось, що під час аудиторної навчально-пізнавальної діяльності американські студенти аналізують поведінку медпрацівника, його етичний кодекс, професійні моральні цінності. Студенти досліджують також основні моральні теорії, вчать застосовувати їх для розв’язання професійних моральних проблем. Заслугує на увагу те, що загальний зміст програм передбачає вивчення теоретичних філософських концепцій й формування навичок прийняття зважених моральних рішень. Таким чином, академічні курси, у ході яких ви-

вчаються етичні проблеми медицини, орієнтують студентів на вирішення практичних моральних завдань, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю.

Етика навколишнього середовища (Environmental ethics) є третім популярним навчальним курсом морально-етичного змісту, який викладається у коледжах та університетах США. Це наукова дисципліна, що розширює традиційні рамки дослідження людської моралі на вивчення етики всієї природи. Курс тісно пов'язаний із правознавством, соціологією, теологією, економікою, екологією та географією. Аналіз навчальних програм з *етики навколишнього середовища* та дослідження їх тематично-змістової бази дали змогу виокремити спільну проблематику дисципліни: вивчення понять, концепцій, теорій та методик моральної філософії, що окреслюють головні проблеми навколишнього середовища; осмислення екологічних теорій (антропоцентризм, права тварин і природи, біофілія); виокремлення актуальних проблем етики природного середовища (ставлення людини до природи, законодавство стосовно питань навколишнього середовища тощо). Таким чином на заняттях студенти оперують концепціями та методами філософської етики, аналізують теорії моральної філософії, законодавства і політики щодо збереження навколишнього середовища, формують власне бачення моральної поведінки людини у природі [7].

Варто зауважити, що аудиторна навчально-виховна діяльність американських студентів передбачає аналіз проблемних ситуацій морально-етичного змісту. Їх вирішення вимагає розвитку навичок ведення дискусії, які допомагають розв'язувати реальні проблеми професійної сфери, вивчати практичний досвід фахівців, працювати у команді, шукаючи спільне рішення. Підкреслимо, що найбільшу популярність проблемні ситуації набули у сучасних бізнес-коледжах та університетах, де вони вважаються методом "активного навчання". Наприклад, Гарвардський університет є лідером з розробки та публікації тематичних завдань у США; Школа бізнесу при університеті Феарфілд (Fearfield University) об'єднала курси менеджменту, маркетингу, фінансів та інформаційних систем в один, який широко використовує методику проблемних ситуацій для вирішення актуальних задач вказаних дисциплін. З погляду адміністрації університету, універсалізм курсу дозволяє простежити міждисциплінарні зв'язки та вивчати проблеми спеціальності більш докладно [12].

Особливе місце серед програм морально-етичного змісту займають ті з них, що передбачають вивчення зв'язку релігії та моралі, дослі-

джують соціальне, природне і божественне походження моральних істин. З'ясовано, що вказані академічні курси узагальнюються під назвою *релігійна етика* та досліджують норми поведінки людини у межах віри. Як правило, навчальні дисципліни цієї групи є частиною програми релігійних вищих навчальних закладів, проте курс загального релігієзнавства також є обов'язковою дисципліною світських коледжів та університетів.

Наше дослідження показало, що найбільшу частину проаналізованих програм релігійної етики становлять академічні курси *християнської етики* (Christian Ethics), Ці курси відрізняються за змістом, метою та завданнями, проте мають спільний об'єкт вивчення – християнське моральне вчення, яке лежить в основі загального курсу та його похідних: духовна освіта (Theological Field), біблійне вчення (Biblical Studies), католицька моральна теологія (Catholic Moral Theology), теологічна етика Мартіна Лютера Кінга (Theological Ethics of Martin Luther King Jr.), пасторські вчення (Pastoral Studies), християнська мораль (Christian morality), конструктивне богослов'я (Constructive Theology), християнське життя та етика (Christian life and ethics), біблійна теологія моралі (Biblical theology of morality), християнська соціальна етика (Christian Social Ethics), стать і сім'я у ранньому християнстві (Gender and Family in Early Christianity), Біблія та християнська етика (The Bible and Christian Ethics), статеве виховання в іудаїзмі та християнстві (Sexual Ethics within Judaism and Christian Ethics), християнська мораль: стать, гроші та відмінності (Christian Morality: Sex, Money, and Difference) тощо.

Навчальні курси християнської етики та моралі характеризуються тлумаченням чеснот згідно з доктриною окремої релігійної течії. Тенденція до постійного оновлення академічних програм релігійної етики викликана, на наш погляд, розгалуженою системою протестантських вищих навчальних закладів та значною кількістю американських католицьких освітніх інститутів. Навчальний курс християнської етики передбачає опрацювання концепцій християнського морального вчення, історичний аналіз релігійних доктрин та визначення зв'язків християнської етики з Біблією. У ході аудиторної пізнавальної діяльності студенти обґрунтовують концептуальні поняття моралі; практикують пошук морального контексту в притчах та щоденних життєвих ситуаціях; здійснюють моральний вибір у межах конкретних соціальних проблем американського суспільства; вчать розвивати зріле християнське бачення, набувати навичок морального мислення; використовують критичний аналіз та синтез інформації.

Як бачимо, у ході академічних курсів християнської етики вивчається вплив релігійних догм на розвиток християнського бачення світу й формування морального характеру особистості. Цей висновок уможливило вивчення загальної змістової тематики вказаної дисципліни: походження і основні концепції християнської етики (визначення поняття етики та її зв'язок з християнською мораллю, вивчення основних тверджень морально-етичного християнського вчення та моральних кодексів християнина); аналіз сакральної літератури (Старий та Новий заповіт); дослідження класичних підходів до християнської етики (ортодоксальне, нео-ортодоксальне, прото-ортодоксальне християнство); характеристика процесу морального міркування, вибору та вирішення дилем; аналіз етичних норм з погляду на біблійні цінності та чесноти: розсудливість (шлюб, розлучення, штучне запліднення, клонування); стриманість (наркотики, алкоголь); справедливість (зброя, теракти, атомна бомба); хоробрість (війна за батьківщину); дослідження соціального та індивідуального погляду на християнську мораль; релігійне тлумачення насильства й війни (теорія справедливої війни (Just War Theory)); визначення ролі жінки у християнстві (жінки у Біблії, релігійне бачення фемінізму); морально-етичний аспект расизму (боротьба меншин у християнському світі); констатація біблійного погляду на гомосексуальні зв'язки, одностатеві шлюби, смертну кару, аборти, репродукцію стовбурових клітин, клонування, евтаназію, еміграцію, бідність, благодійність; дослідження сучасних проблем навколишнього середовища та ролі людини у природі (любов до тварин та рослин, збереження ґрунтів, водних ресурсів, тощо). До академічних курсів третьої категорії відносяться дисципліни морально-етичного змісту, що аналізують *іудейське*, *мусульманське*, *буддійське* та інше духовне вчення.

Дослідження курсів морально-етичної тематики у контексті початково-пізнавальної та виховної аудиторної діяльності студентів передбачає аналіз релігійного або конфесійного бачення соціальних явищ, які стали об'єктом масового обговорення в американському суспільстві. Характерно, що сучасна освітня система США визначається появою академічних дисциплін, що вивчають статеві взаємовідносини, фемінізм, расову та етнічну дискримінацію з погляду морально-етичного релігійного, найчастіше християнського, вчення. Вважаємо доцільним наголосити на особливій увазі американських університетів до введення в освітні програми інноваційних академічних курсів, таких як “Феміністичне статеве виховання в іудаїзмі, християнстві та ісламі” (Feminist Sexual Ethics within Judaism, Christianity, and Islam,

Brandeis University, Massachusetts), "Християнська етика та статеві відмінності" (Christian Ethics and Human Sexuality, Elmhurst College, Illinois), "Римо-католицьке статеве виховання" (Roman Catholic Sexual Ethics, University of California, Berkeley), "Християнська етика: статі, гроші та відмінності" (Christian ethics: Sex, Money, and Difference, Northwestern College, Iowa), тощо. Детальний аналіз зазначених освітніх програм дав змогу зробити висновок, що навчально-виховний процес характеризується тенденцією до розробки нових курсів, які поєднують морально-етичне вчення з проблемами статевого виховання молоді. Крім того, наявність широкого спектру академічних курсів дає підставу вважати, що американська освітня система пов'язує актуальні соціальні проблеми з кризовим станом суспільної моралі й прагне підвищити інтерес до вивчення морально-етичних дисциплін за рахунок провокативних назв навчальних предметів.

Змістова тематика занять передбачає обговорення проблем гендерної, расової чи будь-якої іншої нерівності, дискусійних концепцій статевого виховання, аналіз теологічного бачення жіночої незалежності і рівноправ'я. Програмний зміст академічних курсів включає вивчення законів про статеву дискримінацію, сексуальні домагання, глумління над людським тілом, фізичне насильство тощо. На підставі узагальнень та результатів дослідження нами виявлено спільну змістову тематику вищезгаданих дисциплін – сімейні цінності у релігії (шлюб, розлучення та повторний шлюб; цнотливість, одностатеві стосунки, гомосексуальний зв'язок і батьківство); вплив іудейського, християнського, мусульманського та іншого релігійного вчення на державну політику й федеральний закон США; статус жінки та дітей у шлюбі; фемінізм, дискримінація; релігійний погляд на сучасні наукові відкриття у галузі природознавства та медицини; насильство в релігійних сім'ях і паствах; християнські цінності й матеріальні блага тощо.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Отже проблема морального виховання студентів у межах академічних дисциплін є актуальним питанням сьогодення. У педагогічних колах активно вивчається процес запровадження дисциплін морально-етичного спрямування у навчальні програми університетів та коледжів США, створюються центри допомоги освітянам, надаються додаткові навчальні матеріали, випускають аудіо- та відеоресурси.

У результаті дослідження навчальних програм американських коледжів та університетів можна зробити висервки про те, що аудиторний виховний процес формується залежно від кількості та якості

академічних курсів морально-етичного спрямування. Тематично-змістова база цих курсів спрямована на вивчення загальних філософських концепцій моралі, релігійного бачення духовних цінностей та осмислення моральних проблем майбутньої професії. Результати дослідження дали змогу констатувати, що система академічних дисциплін більшою мірою вивчає етику майбутньої професійної діяльності студентів та формує їх моральні цінності з огляду на усталені кодекси поведінки фахівця. Зважаючи на сказане вище, перспективним для інтенсифікації процесу морального виховання у вітчизняній школі вважаємо залучення в освітні програми загальнотеоретичних та практичних курсів морально-етичного спрямування. Особливо раціональним, на наш погляд, є впровадження в аудиторний навчально-виховний процес дисциплін, які досліджують проблеми професійної моралі та етичні кодекси поведінки фахівців. Результати аналізу американських освітніх програм вказують на широку популярність цих навчальних курсів серед студентської спільноти, оскільки їх тематично-змістова база передбачає ознайомлення з реальними проблемними ситуаціями професійної діяльності й розвиток морального мислення.

Важливо умовою трансформації освітньої програми для реалізації морально-етичного виховання вітчизняної молоді є змістова тематика курсів, яка відображає актуальні соціальні, політичні, культурні та інші проблеми українського суспільства. Корисним для українського педагога вважаємо американський досвід використання статистичної, текстової, графічної й ілюстративної інформації, що використовується для оперативного пошуку необхідного матеріалу, відсутнього в підручниках та посібниках. Впровадження у навчальний процес гіпермедіа-технологій сприятиме росту успішності та мотивації вивчення курсів морально-етичного спрямування. Раціональним вважаємо розробку електронних варіантів навчальних програм, посібників, текстової інформації лекційних курсів, журналу викладача, літературних джерел.

Для інтенсифікації навчально-виховного процесу корисною є розробка інформаційного пакету, відомого як “Карта заняття” (Via Class Map), що містить електронну версію всієї змістової навчально-методичної бази курсу, програму, розклад, календар визначних подій (екскурсії, зустрічі з відомими науковцями, майстер-класи), оголошення, конференції, форуми, відео- й аудіоматеріали та електронну адресу викладача, яка уможливорює он-лайн спілкування, швидку перевірку контрольних завдань тощо.

Література:

1. Sirin S. R. A Measure of Cultural Competence as an Ethical Responsibility: Quick-Racial and Ethical Sensitivity Test / Selcuk R. Sirin, Lauren Rogers-Sirin, Brian A. Collins // *Journal of Moral Education*. – Vol. 39. – № 1. – P. 49-64.
2. Society for Ethics Across the Curriculum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rit.edu/cla/ethics/seac/>
3. Official site of the Utah Valley University [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uvu.edu>
4. Association for Practical and Professional Ethics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.indiana.edu/~appe/>
5. Young M. W. Centre for Applied Ethics [Електронний ресурс] / Maurice W. Young. – Режим доступу: <http://www.ethics.ubc.ca/>
6. Frank G. Teaching Business Ethics: A Quandary for Accounting Educators / Gary Frank, Emeka Ofobike, Suzanne Gradisher // *Journal of Education for Business*. – 2010. – Vol. 85. – № 3. – P. 132-138.
7. Introduction to Ethics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.ku.edu/~utile/courses/ethics10/syllabus.html>
8. Arthur Andersen Case Studies in Business Ethics California [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.tepper.cmu.edu/ethics/aa/>
9. Sass H. Fritz Jahr's 1927 concept of bioethics / Hans-Martin Sass // *Kennedy Institute of Ethics journal*. – 2008. – Vol. 17. – № 4. – P. 279-295.
10. Bioethics Web [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intute.ac.uk/bioethicsweb/>
11. Jonsen A. R. *Clinical Ethics: A Practical Approach to Ethical Decisions in Clinical Medicine* / Albert R. Jonsen, Mark Siegler, William J. Winslade. – N. Y. : McGraw-Hill, Inc., 2006. – 227 p.
12. Official site of the US Department of Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ed.gov>